

О. І. Вовк*, аспірантка, **І. Л. Вовк****, канд. мед. наук

* Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (м. Харків)

** КЗОЗ «Обласна психіатрична лікарня № 1» (Харківська область)

ТВОРЧИЙ СПАДОК І. Ю. РЕПІНА: ДОСВІД ПСИХОБІОГРАФІЧНОГО АНАЛІЗУ

Стаття присвячена дослідженню творчості видатного вітчизняного живописця І. Ю. Рєпіна (1844—1930) у рамках психобіографічного дискурсу. В ході дослідження проведено аналіз творчої спадщини митця із застосуванням психологічного інструментарію. Отримані висновки свідчать про кореляцію між емоційними станами живописця і тематичним спрямуванням його творів, що дозволяє зробити припущення щодо індивідуальних рис темпераменту І. Ю. Рєпіна.

Ключові слова: психобіографістика, І. Ю. Рєпін.

Останнім часом в українській біографістиці стає все більш помітним інтерес дослідників до застосування психологічних методів під час вивчення життєвого шляху особистості. Вітчизняна наука вже має можливість похвалитися наявністю паростків вельми молоді, проте вже досить поширеної у наукових колах Західної Європи та особливо Північної Америки галузі знань — психобіографістики, тобто зводу відомостей про теорію та практику написання психобіографій. Психобіографія — це один із напрямів проведення дослідження життя, який спирається на експліцитне використання формальних психологічних теорій при інтерпретації індивідуального життя [4]. Класиком сучасної психобіографістики В. Шульцем сформульовані основні принципи, на яких має фундуватися якісне дослідження у даній царині знання. Так, психобіографія не є патографією, тобто описанням душевної хвороби особистості; при написанні психобіографії використовуються біографічні дані, але психобіографія не є біографією як такою, адже ставить на меті не розкриття якнайповнішої історії життя особистості, а звернення уваги на якийсь один аспект; психобіографія не зводиться до вивчення лише дитинства особи, адже досвід, якого набула людина у підлітковому або дорослому віці, може бути не менш цінним; під час проведення дослідження автор не повинен обмежуватися однією лише теорією З. Фрейда; психобіографія не шукає єдиної причини, котра би могла пояснити той чи інший вчинок людини, усі можливі детермінанти поведінки мають розглядатися в комплексі; психобіографія не є тільки особистісно-орієнтованим текстом, вона не може бути написана без урахування загального контексту епохи, політичного, економічного, соціального середовища [9].

На пострадянському просторі психобіографічні дослідження лише починають торувати собі шлях. В українській науці перші кроки на шляху застосування психобіографічного підходу до вивчення особистості пов'язані насамперед із ім'ям дніпропетровського вченого-грушевськознавця В. Ващенка [2; 3]. В той же час слабо розкритими у вітчизняному науковому дискурсі залишаються можливості застосування даного підходу до вивчення життя та творчості особистостей, діяльність яких представлена невербальними образами (картини, музичні твори тощо), хоча на Заході такі розвідки вже мають місце [7; 8]. Необхідність заповнення виявленої лакуни й обумовлює актуальність пропонованого дослідження.

В ході розроблення теми ми спиралися на відомі тези сучасної психології про те, що особистість людини визначається комплексом сталих ознак, таких як темперамент, характер, чутливість, мотивації, здібності, моральність, звички та інші властивості. Ці останні обумовлюють хід думок та поведінки, властиві конкретному індивідові у процесі його адаптації до різноманітних життєвих ситуацій. Для аналізу було застосовано типологізацію особистостей на основі рис екстравертованості (відкритості до спілкування) та інтровертованості (замкненості) (К. Г. Юнг, 1923) та визначення індивідуальних особливостей людини за певним психологічним типом (Г. Рід, 1951)[6].

Теорія К. Г. Юнга спирається на широке дослідження культури, починаючи з античних часів. Вона заснована на ідеї про екстраверсію та інтроверсію, котрі являють собою складну єдність усвідомленого та неусвідомленого у структурі особи. Виходячи із розробленої концепції, вчений запропонував виділити вісім основних, або ж фундаментальних, типів особистості: екстравертований розумовий, інтровертований розумовий, екстравертований чуттєвий, інтровертований чуттєвий, екстравертований почуттєвий, інтровертований почуттєвий, екстравертований інтуїтивний, інтровертований інтуїтивний)[6].

Конкретні методичні заходи, за допомогою яких можна було б віднести індивідуальні особливості людини до певного психологічного типу, були розроблені Г. Рідом. Дослідник проаналізував кілька тисяч малюнків та дійшов висновку, що все розмаїття форм художнього висловлення також можна звести до восьми видів. Ця типологія, на його думку, була цілком придатною до класифікації будь-яких малюнків, створених людьми, незалежно від їхнього віку, статі, кваліфікації чи роду занять [6]. Для кожного з восьми видів Г. Рід виділив основні ознаки:

- перелічуючий малюнок — зображено різні об'єкти та предмети, що не об'єднані будь-якими зв'язками (тобто має місце просте перерахування); співвідноситься із екстравертованим розумовим типом;
- органічний малюнок — перевага надається відтворенню органічних форм (рослин, тварин, людини); співвідноситься із інтровертованим розумовим типом;
- емфатичний малюнок — відтворення природних пейзажу, атмосфери, стихії (схід чи захід сонця, гори, море тощо); співвідноситься із екстравертованим чуттєвим типом;
- гаптичний малюнок — відтворення хворобливих відчуттів, почуття болі, страждання; співвідноситься із інтровертованим чуттєвим типом;
- декоративний малюнок — зображення орнаментів та візерунків; співвідноситься із екстравертованим почуттєвим типом;
- імажинарний малюнок — зображення сюжету або персонажа, запозичених із художніх творів або власних фантазій; співвідноситься із інтровертованим почуттєвим типом;

- ритмічний малюнок — виділяється зображення руху (політ птахів, людська хода, пересування транспортного засобу тощо); співвідноситься із екстравертованим інтуїтивним типом;

- структурний малюнок — відтворення структури цілого, від елементарної точки до надскладних конструкцій; співвідноситься із інтровертованим інтуїтивним типом) [6].

Іншою невід'ємною складовою картини є її кольорова гама. Як відомо, колір, котрий обирає людина для свого малюнку, не має випадкового характеру; емоції та колір тісно пов'язані між собою. Ця кореляція є закономірною, обумовленою, з одного боку, психофізіологічними характеристиками кольору, а з іншого психофізіологічною організацією людини. О. Еткінд виявив кореляцію між емоційними чинниками людей та асоціаціями кольорів. Так, сірий колір найчастіше асоціюється із емоціями втоми та суму; синій — із емоціями суму та інтересу; зелений — із емоціями інтересу та здивування; червоний — із емоціями гніву та радості; жовтий — із емоціями здивування, радості та інтересу; фіолетовий — із емоціями відрази та сорому; коричневий — із емоціями відрази та втоми; чорний — із емоціями страху, гніву, втоми та суму.

Відомо, що у людей із коливаннями настрою виявлено певні колірні переваги, котрі не можна трактувати однозначно. Разом із тим дослідження Б. Базими демонструють, що певні форми ставлення до кольору несуть інформацію про індивідуальні та типологічні властивості особи — темперамент та характер, і підтверджують тісний взаємозв'язок кольору та психічної діяльності людини. Описано використання у малюнках яскравих, світлих тонів у період піднесеного настрою, а на етапі пригніченого настрою або взагалі відмова від використання кольору, або лише застосування темних та похмурих фарб. Під час коливань настрою зустрічаються і «парадоксальні», на перший погляд, результати, коли люди, що перебували у стані депресії, віддавали перевагу жовтому кольору [1].

Для аналізу нами було обрано п'ятдесят шість живописних творів визначного вітчизняного живописця І. Ю. Рєпіна (1844—1930), написаних в період з 1864 по 1927 рр. Увесь масив відібраних картин було поділено на дві вибірки. Першу склали двадцять п'ять творів, що були віднесені нами до творів на релігійну тематику (тобто такі, що зображують сцени з Біблії та Євангелія, а також релігійні обряди). До другої увійшов тридцять один твір на світську тематику (жанрові, історичні картини, пейзажі, натюрморти). Кожну із відібраних картин було описано за такими параметрами: рік створення; розмір; домінуючий вид зображення (за методикою Г. Ріда); кольорова гама (два — чотири домінуючі кольори).

Проведений аналіз показав, що для творчості І. Ю. Рєпіна характерне абсолютне домінування органічного виду малюнку (тобто такого, що зображує рослини, тварин або людину) — його елементи присутні у всіх проаналізованих картинах (табл. 1, рис. 1). Як пам'ятаємо, цей вид малюнку характерний для людей інтровертованого розумового типу за класифікацією К. Г. Юнга. Мислення таких осіб більшою мірою орієнтоване на теоретичні знання та осягнення реальності. Факти збираються ними зазвичай не самі по собі, а як докази. Цінності таких людей зазвичай пов'язані із розвитком та викладенням якоїсь ідеї. Зазвичай вони прагнуть побачити факти так, як вони заповнюють рамки

ідеї, що претендує на оригінальність. Часто вони досить важко усвідомлюють той факт, що те, що їм здається зрозумілим та очевидним, іншим може здаватися зовсім не таким простим [6].

Таблиця 1

Види зображень (за методикою Г. Ріда), що зустрічаються у живописних творах І. Ю. Рєпіна

Домінуючий вид зображення (за Г. Рідом)	Вибірка 1		Вибірка 2	
	Абсолютна кількість	Частка, %	Абсолютна кількість	Частка, %
Органічний	25	100,00	31	100,00
Емфатичний	6	24,00	13	41,93
Гаптичний	12	48,00	5	16,13
Імажинарний	19	76,00	7	22,58
Ритмічний	3	12,00	19	61,29

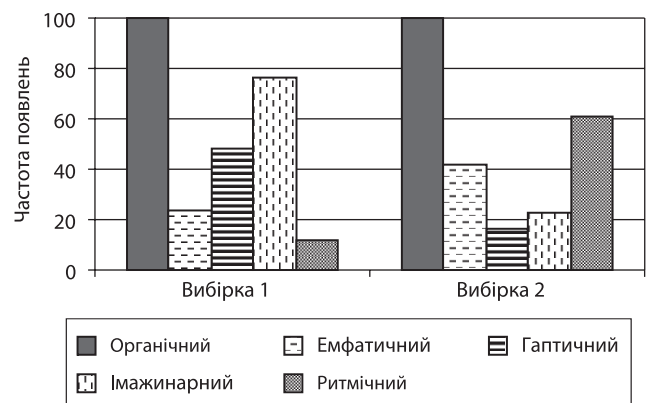

Рис. 1. Види зображень (за методикою Г. Ріда), що зустрічаються у живописних творах І. Ю. Рєпіна

В результаті аналізу першої групи картин виявилось, що у ній присутні, окрім домінуючого органічного, також імажинарний (76,00 %) та гаптичний (48,00 %) види малюнку. Це може свідчити про те, що автор цих творів відноситься до емоційно-інтровертованого (1) або чуттєво-інтровертованого (2) типу особистості. Для першого характерною рисою є мовчазність, незрозумілість для оточуючих. Вони намагаються не висуватися вперед, керуючись в основному суб'єктивним орієнтованими емоціями; їхні справжні мотиви часто залишаються прихованими. Іноді вони виявляють легкий відтінок індивідуальності та прохолоди, котрий може посилитися аж до байдужості до благополуччя чи нещастя інших; іноді вони відчувають непотрібність власного існування. Основні ідеї — Бог, воля, безсмертя — мають для цих людей значну цінність. Щоб хоча б приблизно передати все багатство відчуттів, котрі відчувають такі особистості, необхідна незвичайна поетична та художня виразність [6]. Для другого — орієнтація на те, що відбувається переважно в даний момент часу, а також на суб'єктивну інтенсивність відчуттів. Їхня поведінка може здаватися оточуючим незрозумілою та діяти на них гнітюче. Ці люди можуть дозволити зловживати собою, за що будуть мститися посиленням опором та впертістю. Спостерігається підвищена чутливість до всього двозначного та небезпечного [6].

Аналіз другої групи картин показав, що в ній домінують ритмічний (61,29 %) та емфатичний (41,93 %)

види малюнку. Ритмічні малюнки характерні для осіб інтуїтивно-екстравертованого (1), а емпатичні — чуттєво-екстравертованого (2) типу особистості. Для перших характерною є розвинена інтуїція; їх не приваблює все стале та загальноприйняте, проте обмежене за цінністю. Вони завжди перебувають у пошуках нових можливостей. Все нове сприймається ними з великим ентузіазмом. Ці люди зазвичай не ставляться із надмірною пошаною до переконань та звичок оточуючих. Разом із цим для них характерне вміння вчасно використати усі соціальні можливості та зав'язати необхідні зв'язки. Ніхто інший не має такої здатності додати бадьорості своїм оточуючим, збудити в них натхнення до нових звершень. Для других зазвичай характерне надзвичайно розвинене почуття реалізму. У більшості випадків це — чоловіки, для яких відчуття є конкретним виразом життя у всій її повноті. Справжнє задоволення для них має свою особливу мораль, помірність, що може доходити до самозречення та готовності йти на жертви. Такі люди ніколи не зраджують своєму принципу об'єктивного відчуття, навіть у найбільш абстрактному. Вони полюбляють гарно вдягатися, добре їдять та п'ють, їх витончений смак висуває особливі претензії до оточуючого світу [6].

Проаналізувавши кольорову гаму, яку обирав майстер для своїх творів, ми також побачили відмінності у двох вибірках. Так, у першій групі картин найчастіше зустрічаються чорний (15; кореляція з емоціями страху, гніву, втоми та суму), синій і блакитний (13, кореляція з емоціями суму та інтересу), сірий (9; кореляція з емоціями втоми та суму), коричневий (7; кореляція з емоціями відрази та втоми) кольори. Найрідше в першій вибірці зустрічалися світлі кольори — бежевий (3), білий (2) та рожевий (2). У творах другої групи найбільш розповсюдженим виявилися жовтий та вохра (16; кореляція з емоціями здивування, радості та інтересу), білий (14), червоний (12; кореляція з емоціями радості та гніву), зелений (10; кореляція з емоціями інтересу та здивування) кольори. Разом із цим, не рідше зустрічалися і темні кольори: чорний (12), коричневий (10), блакитний (9), сірий (6) [табл. 2, рис. 2].

Таблиця 2

Кольорова гама живописних творів І. Ю. Рєпіна

Домінуючий колір	Частота використання	
	Вибірка 1	Вибірка 2
бежевий	3	4
білий	2	14
блакитний	6	9
жовтий	5	6
зелений	5	10
коричневий	7	10
оранжевий	3	2
вохра	4	10
рожевий	2	0
синій	7	5
сірий	9	6
фіолетовий	0	1
червоний	5	12
чорний	15	12

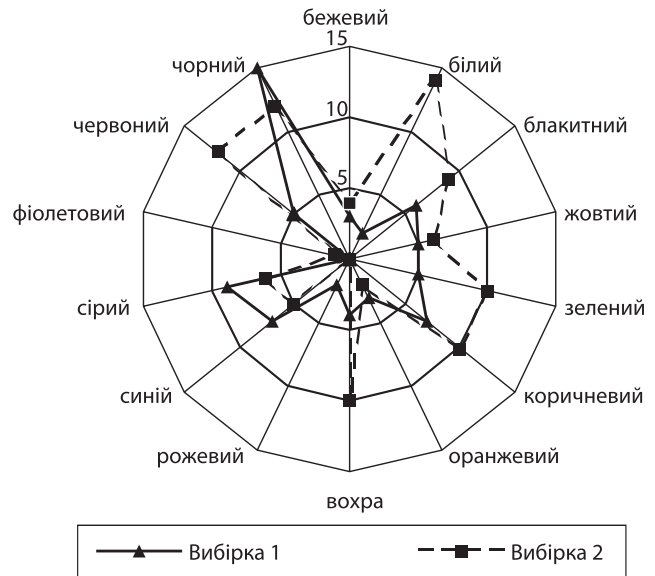

Рис. 2. Кольорова гама живописних творів І. Ю. Рєпіна

Протягом життя в І. Ю. Рєпіна спостерігалися періоди психоемоційних підйомів та спадів, що виникали іноді у зв'язку з тими чи іншими конкретними подіями, а іноді — без усіляких видимих зовнішніх причин. Радісні події викликали у митця не лише позитивні емоції, але також супроводжувалися загальною картиною гіпертимії (піднесеного настрою), жагою діяльності, підвищеною речистістю, виникненням нових ідей. Печальні події викликали пригніченість, а також уповільнення реакцій та мислення, зі зниженням творчої продуктивності, появою ідей самоприниження [5].

В ході дослідження ми з'ясували, що у певні періоди життя в І. Ю. Рєпіна спостерігалися риси екстравертованої та інтровертованої поведінки. Іншою психологічною методикою виявлення індивідуальних особливостей людини за певним психологічним типом були визначені гіпертимічні та гіпотимічні риси темпераменту І. Ю. Рєпіна.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо припустити, що І. Ю. Рєпін мав афективно-лабільний темперамент (котрий, можливо, доходив до циклотимічного рівня), що виявлялося у постійних змінах гіпертимних і гіпотимних станів, які, втім, не виходили за межі норми. Перебування у стані піднесеного настрою сприятливо впливало на весь уклад життя митця і зрештою дозволило йому створити низку життєствердних картин («Підготовка до іспиту», «Запорожці пишуть листа турецькому султанові», «Гопак» та інші). Гіпотимний темперамент у складні періоди дозволяв живописцеві концентруватися на печальних сторонах життя, що в уявленнях художника, очевидно, асоціювалося із релігійною темою. Талант митця явив нам у такі періоди життя низку художніх творів («Голгофа», «Іди за Мною, сатано!», «Невір'я Фоми» та інші), котрі безпосередньо відображали духовно-релігійні пошуки самого майстра.

Список літератури

1. Базыма Б. А. Цвет и психика [Текст] / Б. А. Базыма. — Харьков, 2001. — 172 с.
2. Ващенко В. В. Від самопрезентації до методології: психобіо-історіографічний вимір простору історіописання М. Грушевського [Текст] / В. В. Ващенко. — Д., 2007. — 324 с.

3. Ващенко В. В. Неврастенія: непрочитані історії (Деконструкція одного надпису — сеанс прочитання автомонографії М. Грушевського) [Текст] / В. В. Ващенко. — Д., 2002. — 408 с.

4. Ващенко В. В. Психобіографія / В. Ващенко. В кн.: Історіографічний словник [Текст] / С. І. Посохов, С. М. Куделко, Ю. Л. Зайцева [та ін.]; за ред. С. І. Посохова. — Х., 2004. — С. 222—228.

5. Вовк О. І. Духовно-релігійні пошуки І. Ю. Рєпіна у дзеркалі сучасної біографістики [Текст] / О. І. Вовк. — Х., 2012. — 114 с.

6. Потемкина О. Ф. Психологический анализ рисунка и текста [Текст] / О. Ф. Потемкина, Е. В. Потемкина. — СПб., 2006. — 524 с.

7. Muller T. A Psychobiography of Paul Jackson Pollock [Електронний ресурс] / T. Muller. — Режим доступу: <http://www.nmmu.ac.za/documents/theses/Toni%20M%C3%BCller.pdf>

8. Schultz W. T. An Emergency in Slow Motion: The Inner Life of Diane Arbus [Електронний ресурс] / W. T. Schultz. — Режим доступу: http://www.amazon.com/Emergency-Slow-Motion-Inner-Diane/dp/1608195198/ref=ntt_at_ep_dpt_1

9. Schultz W. T. What Is Psychobiography? [Електронний ресурс] / W. T. Schultz. — Режим доступу: <http://williamtoddschultz.wordpress.com/what-is-psychobiography/>

Надійшла до редакції 24.07.2012 р.

О. И. Вовк, И. Л. Вовк

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина,
КУОЗ «Областная психиатрическая больница № 1»
(Харьковская область)*

Творческое наследие И. Е. Рєпина: опыт психобиографического анализа

Статья посвящена исследованию творчества выдающегося отечественного живописца И. Е. Рєпина (1844—1930) в рамках психобиографического дискурса. В ходе исследования проведен анализ живописного наследия художника с применением психологического инструментария. Полученные выводы свидетельствуют о корреляции между эмоциональными состояниями живописца и тематическим направлением его произведений, что позволяет сделать предположение относительно индивидуальных черт темперамента И. Е. Рєпина.

Ключевые слова: психобиографистика, И. Е. Рєпин.

O. I. Vovk, I. L. Vovk

*Kharkiv National University,
Kharkiv Regional Hospital № 1*

The artistic heritage of Ilya Repin: experience of psychobiography analysis

The article deals with the outstanding Russian painter works of Ilya Repin (1844—1930) in the framework psychobiography discourse. The study analyzed the scenic heritage of the artist with the use of psychological tools. The resulting findings show a correlation between the emotional states of the painter and the thematic focus of his works, which allows you to make assumptions about the personality traits of Repin's temperament.

Keywords: Ilya Repin, psychobiography.